

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію ГУЦОЛА Дмитра Олександровича

«Інтелекція Поділля: соціально-політичний портрет та культурно-освітня діяльність у 1920-ті роки», подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України

1. Дисертаційне дослідження, подане на розгляд спеціалізованої вченої ради, присвячене важливій темі, що видається актуальною з огляду на сучасні трансформаційні процеси в галузі культури та освіти. Дисертантом зроблена спроба охарактеризувати діяльність регіональної інтелектуальної еліти, інтелекції Поділля на тлі так званої «українізації», проголошеної 1923 р. XII з'їздом РКП(б) для залучення національних кадрів до роботи в державних і громадських інституціях.

Практичне значення виконаної роботи підсилюється, зважаючи на демократизацію культурно-освітнього простору, реформування системи української освіти, що потребує переосмислення й використання історичного досвіду.

2. Кандидатська дисертація Гуцола Д.О. є важливим науковим дослідженням, в якому автор надав доволі широку соціально-політичну характеристику інтелекції Поділля у 1920-х рр., проаналізував її взаємини із більшовицькими владними структурами, надав характеристику умов життя та діяльності, пояснив настрої подільської інтелекції. Автором проаналізовано також внесок інтелекції у становлення та розбудову освітньої сфери на Поділлі, формування мережі початкової, середньої та професійно-технічної освіти у містах і селах Поділля. Окремо автор зупинився на розбудові вишівської освіти. Цікавим здобутком дисертанта є розділ IV: Творення українського культурного простору, оскільки в дисертації поданий опис мережі культосвітніх установ, а також, охарактеризована літературна діяльність подолян та їх мистецька творчість протягом складного періоду суспільних трансформацій.

Вказана проблема привертала увагу дослідників ще у ХХ ст. до проголошення Україною незалежності. Здебільшого істориками розглядались історія радянської інтелекції, питання керівної ролі комуністичної партії у її створенні, формування мережі освітніх установ та процес українзації регіону в світлі вирішення проблеми кадрового голоду, проблеми вищої школи. Але ні вітчизняні, ні зарубіжні історики не вивчали діяльність інтелекції Поділля на Україні 1920–х рр. комплексно. Таким чином, необхідність дослідження зумовлена перш за все недостатньою розробкою цієї проблеми. В дисертації проблема осмислюється на сучасному методологічному рівні відповідно до здобутків вітчизняної історичної науки.

Робота виконана в межах науково-дослідної теми кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Поділля в контексті української історії». Тема «Інтелекція Поділля: суспільно-політичний портрет і культурно-освітня діяльність в 1920-ті роки» була затверджена Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 2 від 24 жовтня 2016 р.).

Структура дисертації логічна і продумана, відрізняється широким спектром питань, які розглядає автор. Така структура відповідає меті, яка викладена у вступі: " комплексно висвітлити напрями, форми й методи суспільно-політичної діяльності подільської інтелекції в 1920-ті рр., реалізацію нею націотворчого потенціалу українства, з'ясувати внесок представників цього суспільного прошарку у становлення та розбудову освітньої сфери краю, його культурного простору.", та завданням:

- проаналізувати стан розробки теми і визначити рівень її наукового осмислення, узагальнити історіографічні надбання, оцінити джерельну базу;
- з'ясувати політичні настрої подільської інтелігенції та її взаємини з радянською владою;
- показати зміни у матеріальному становищі інтелігенції подільського регіону впродовж 1920-х рр.;
- розглянути основні аспекти становлення й розбудови шкільної та професійної освіти, позитивні та негативні явища у системі вишівської освіти Поділля та роль у них інтелігенції;
- схарактеризувати основні форми й напрями діяльності інтелігенції та її досягнення у літературно-мистецькій сфері;
- узагальнити результати діяльності інтелігенції краю." (С.15-16)

Робота складається зі вступу, 4-х розділів, 10 підрозділів, висновків (обсяг основного тексту становить 185 сторінок), списку використаних джерел і літератури (78 сторінок, 683 позиції. Загальний обсяг дисертації – 258 сторінок, з яких 182 сторінки основного тексту).

Усі розділи роботи є завершеними структурними елементами, які підпорядковані відповідним дослідницьким завданням, що автор у цілому виконав у ході дослідження.

У вступній частині кваліфіковано визначені мета, дослідницькі завдання, об'єкт, предмет, хронологічні рамки і географічні межі, окреслена методологічна основа, обґрунтовані наукова новизна та практичне значення отриманих результатів.

Основні положення та результати дослідження висвітлено у 8 публікаціях, з яких: 2 у вітчизняних наукових фахових виданнях, 2 – в зарубіжному періодичному виданні, 4 – тез і матеріалів конференцій.

Хронологічні межі роботи, 1920-ті рр., як перехідний період змін і встановлення нових норм життя – ускладнюють виконання деяких завдань, оскільки наприкінці десятиліття влада згорнула НЕП, переглянула концепцію національної політики, розпочала репресії, вища школа постійно зазнавала реорганізації, але вони виправдані з точки зору виявлення тенденцій у процесі соціального розвитку Поділля та інтелігенції регіону, її культурно-освітньої діяльності.

Дисертантом дотримано принципи науковості, об'єктивності, історизму, системності та комплексності. Використано загальнонаукові методи: статистики, соціологічний та метод соціальної психології. Також автором застосовано спеціально-історичні методи: проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, логічний та ретроспективний, а також загальнонаукові. Разом із цим були застосовані міждисциплінарні методи: контент-аналіз та метод вибірки.

3.Наукова новизна. В українській історіографії вперше на основі введення до наукового обігу значного масиву архівних матеріалів, використання періодичних видань Поділля та систематизації опублікованих документів, проаналізовано і узагальнено на регіональному рівні Поділля форми і методи взаємин владних структур з культурно-освітньою інтелігенцією. Дисертантом розкрито роль представників цього суспільного прошарку Поділля в соціальних, політичних і культурних процесах 1920-х рр. у вказаному регіоні. Водночас, досить ґрунтовно охарактеризовані об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливали на вироблення державної політики стосовно регіональної культурно-освітньої еліти, на її формування в контексті нових суспільних реалій тощо.

Автор справедливо зазначає, що становище інтелігенції і розвиток системи освіти, в тому числі, вищої, культурні процеси на Поділлі тривалий час розглядались в ідеологічному контексті, що вимагало переосмислення з позицій вітчизняної історичної науки і було віддзеркалено у дисертаційному дослідженні.

4. В першому розділі - історіографічному огляді дисертації ґрунтовно аналізується науковий доробок сучасників подій, дослідження радянських істориків післявоєнних десятиліть ХХ ст., праці сучасних українських і зарубіжних науковців.

Дисертантом використаний значний потенціал газетної періодики Поділля й України 1920-х рр., великий масив архівних матеріалів, переважна більшість яких вперше введена до наукового обігу, опубліковані документи та матеріали, тощо.

Джерельна база є значною за обсягом та достатньо репрезентативною для всебічного вивчення поставленої проблеми на сучасному методологічному рівні, формулювання узагальнень і висновків. (683 позиції з назвами джерел і літератури, 158 архівних справ 28 фондів державних архівів, 119 збірників та окремих опублікованих документів, періодика тощо).

Дисертантом застосовувався комплексний підхід у ході вивчення суспільних явищ, які розглядалися у генезі та динаміці конкретного історичного часу, зокрема впродовж 1920-х рр. Було використано методологічний прийом вивчення «історії знизу». Обрані методи та методики дозволили реконструювати цілісну картину суспільно-політичних реалій 1920-х рр., зокрема умови життєдіяльності культурно-освітньої інтелігенції Поділля, її внеску у розвиток культури цього регіону. Використання ж структурно-системного підходу дозволило простежити еволюцію світоглядних орієнтирів подільської інтелігенції впродовж 1920-х рр., їхню трансформацію в конкретних історичних реаліях, зміну форм політичного тиску владних структур на її представників аж до репресій тощо.

У другому розділі дисертантом було подано соціально-політичну характеристику інтелігенції Поділля у 1920-ті рр., проаналізовано її політичні настрої та взаємини із більшовицькими владними структурами, охарактеризовано умови її життя та діяльності, окреслено проблеми повсякдення. Акцентовано увагу на сутності партійно-класового підходу до формування викладацького складу та студентського контингенту, його вплив на соціальний, партійний, національний склад студентства у 1920-х рр. Дисертант звернув увагу на спроби влади перевиховати педагогів та виховати студентів в дусі пануючої ідеології та частковий успіх у вказаній справі при збереженні націєтворчого потенціалу освітньої інтелігенції та прихованій опозиції владі.

У третьому розділі дисертації досліджується внесок інтелігенції у становлення та розбудову освітньої сфери на Поділлі. У першому підрозділі описана мережа початкової, середньої та професійно-технічної освіти у містах і селах Поділля вказаного періоду. Другий підрозділ описує діяльність закладів вищої освіти та роль інтелігенції в організації педагогічної та просвітницької діяльності у таких закладах як Кам'янець-Подільський та Вінницький ІНО, Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут, технікуми (індустріально-технічного, сільськогосподарського, соціально-економічного, медичного, педагогічного, художнього профілів).

4 розділ є дуже змістовним та цікавим. Підрозділи: «Мережа культосвітніх установ», «Літературна діяльність», «Мистецька творчість», в яких дисертант описав основні форми й напрями діяльності інтелігенції, творчі пошуки та її досягнення у літературно-мистецькій сфері краю (літературі, образотворчому мистецтві, музиці, драматургії).

Висновки до дисертації обґрунтовані, достовірні, відображають результати дослідження, підтримуються фактичним матеріалом.

5. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості використання у науковій, навчально-методичній, краєзнавчій та педагогічній діяльності. Автореферат розкриває зміст дисертації, відповідає встановленим вимогам. У тексті дисертації відсутні текстові запозичення без відповідного посилання на джерела. Робота пройшла апробацію на науково-практичних конференціях різного рівня. Її основний зміст та висновки викладено у 8 статтях.

6. Зауваження Загалом віддаючи належне здобуткам дисертаційної роботи, потрібно звернути увагу на питання, які потребують певних уточнень та зауважень.

1. Дисертант проголошує об'єктом дослідження «різні категорії гуманітарної інтелігенції Поділля, суспільного прошарку, що займається професійно-інтелектуальною діяльністю – педагогічною, науково-педагогічною, науковою, літературно-мистецькою...», хоча у назві дисертації обмежується терміном «інтелігенція». Було б доречно пояснити, чому випали з поля зору представники технічної, медичної інтелігенції та інші її групи чи ввести їх до дослідження.
2. Видається доречним підкреслити, у чому саме полягає своєрідність становища інтелігенції Поділля, що бажано було б окреслити у розділі «Актуальність теми».
3. В розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження», автор умовно поділяє історіографію на чотири періоди і перший позначає 1920-ми – 1930-ми рр., хоча ці десятиліття та історіографія сильно різняться за характером змін.
4. В авторефераті у вислові «Хронологічні межі охоплюють період 20-х рр. XX ст. Вони визначаються кількома вимірами. Насамперед, цей проміжок часу є перехідним конкретно-історичним періодом, коли більшовицька влада виробляла нові стандарти і норми життя, намагалася зламати інтелігенцію ментально» (с.2) рекомендовано уточнення: «стару інтелігенцію» чи «дореволюційну інтелігенцію» при одночасних спробах формування «нової», радянської.
5. Дещо незвично сприймається фраза «Об'єктом дослідження стали різні категорії гуманітарної інтелігенції Поділля, суспільного прошарку, що займається професійно-інтелектуальною діяльністю – педагогічною, науково-педагогічною, науковою, літературно-мистецькою, які, окрім обслуговування державного, партійного, освітнього, господарського апарату й надання послуг, продукували культурні цінності.» (с.16), оскільки дослідники, як правило, звертають увагу саме на важливість культуротворчої діяльності вказаної верстви (не прошарку за радянською термінологією) як носія українських національних цінностей. В той же час дисертант вживає вказаний термін і в іншому ракурсі: «...інтелігенцію як соціальну верству» (с.26). Бажано було б визначитись з вказаною термінологією та дотримуватись одного терміну.
6. Надзвичайно важливо, що дисертант опрацював значний масив джерел, літератури. Ретельно вивчив праці Коляструк О.А., Баженова Л.В., Нестеренко В.А., Якубової Л., Кас'янова Г., Гальчака С.Д., Шипович М. та інших дослідників. Але не використав усі можливості. У списку літератури відсутня та потребує ознайомлення монографія Трухманової С.Л. «Соціокультурні та політичні процеси у містах Східного Поділля у 1920-х – на початку 1930-х рр.», Вінниця - 2016. Також можна було б залучити англомовні джерела, наприклад, Б.Кравченко «Social Change and National Consciousness in Twentieth Century Ukraine» та інші.

7. Аналіз історіографічного розділу дисертації свідчить, що автор ретельно опрацював праці своїх попередників, проте не приділив уваги перспективам подальшої розробки даної проблематики.

8. В тексті трапляються незначні орфографічні помилки, які не змінюють смислу речень, повтори, стилістичні огріхи.

7. Думка про роботу в цілому, завершеність, відповідність вимогам

Сучасна українська історична наука має вагомі здобутки у висвітленні вузлових проблем вітчизняної історії. На жаль, такі напрямки історичних досліджень як соціальна історія, історія повсякденності, історія окремих груп і верств, в тому числі інтелігенції тривалий час не привертала увагу дослідників, а в дослідженні її за радянських часів панував упереджений підхід. Останнім часом ситуація змінилась.

У цьому контексті слід вітати роботу Дмитра Олександровича Гуцола, що спрямована на всебічне вивчення інтелігенції Поділля, її соціально-політичного портрету та культурно-освітньої діяльності у 1920-ті роки. Зазначимо, що студії з історії даного періоду є важливою складовою загального процесу дослідження соціальної історії українського суспільства та об'єктивної реконструкції життя освітян та літературної і мистецької інтелігенції Поділля. Дисертаційне дослідження важливе й з огляду на процеси децентралізації, які спостерігаються в сучасній Україні, та потреби визначати регіональну політику.

Зазначені у відгуку недоліки та зауваження не носять принципового характеру та не впливають на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження. Дисертація Д. О. Гуцола «Інтелігенція Поділля: соціально-політичний портрет та культурно-освітня діяльність у 1920-ті роки» є цілком самостійним, оригінальним і завершеним науковим дослідженням, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 р. зі змінами, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України №656 від 19 серпня 2015 р. та №1159 від 30 грудня 2015 р., а його автор – Гуцол Дмитро Олександрович цілком заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, доцент

кафедри філософії та суспільних наук України

Вінницького національного медичного університету

імені М. І. Пирогова

Підпис *Трухманова С.Л.*
завіряю
ст. кер. відділу кадрів
Вінницького національного
медичного університету
ім. М. І. Пирогова
С.Л. Трухманова

С. Л. Трухманова